

FUTHARK ƏLİFBASININ SİRRİ

Turgay Kürüm

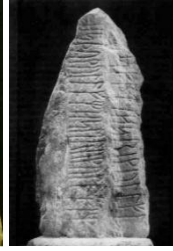
Tərcümə edən: Əli Ardi (Urman)

Kylver Qayası
Stånga Gotland İsveç

Mojbro Qayası
Uppland İsveç

İstaby Qayası
Blekinge İsveç

Futhark əlifbası, miladın 3 və 17 əsrləri arasında Şimali Avropa Germən xalqları (İsveç, Norveç və Danimarka) tərəfindən istifadə edilmişdi. Avropada daha çoxu İsveç və Norveçdə olan təxminən 3500 daş abidənin bu yazı ilə yazıldığı iddia edilir.

Məqaləmizdə yalnız İsveçin Gotland Adasında, Kylver'dəki bir qayaya yazılan və Uppland'dakı Mojbro (Moybro) daşı və Blekinge'deki İstaby daşı ilə yanaşı, " The Primitive Norse Futhark " olaraq bilinən əlifbanı oxuduq. Mövcud olan və ən qədim runik yazılar "Oldest Runic Inscriptions " kimi təsnif edilən qrupa aid olduğu düşünülmən fotosəkilləri, xarakterlərini Göytürk yazılarında olanlarla uyğunlaşdıraraq , bunları Türkcə deşifrə edə bildik.

Həm Avropada, həm də Orta Asiyada tapılan bu abidələrin əlifbalarının çox uzaq bir keçmişdə ortaq bir mənşədən qaynaqlandığı iddia edilir. O zaman Türklər və Germən tayfaları bir-birlərindən çox uzaq yerlərdə olsalar da, bu yazı irsini ayrı-ayrılıqda davam etdirə bildilər.

Orxun abidələri Strahlenberg adlı bir İsveçli zabıt tərəfindən 1730-cu ildə nəşr etdiyi araşdırmalarıyla məlum oldu. 1893-cü ildə Danimarkalı alim Thomsen bu kitabələrin deşifrini tapdı və türkçə yazıldığını elan etdi . (Inscription de l'Orkhon Déchiffrées. V. Thomsen Helsingfors 1896).

Baykal gölünün güneyindəki Orxun çayı vadisində, Koşo-Tsaydam gölü yaxınlığında yerləşən Kultigin və Bilgə Kaqan və bir az aralı Tonyukuk abidələri, ümumiyyətlə Orxun Abidələri kimi tanınır.

Kitabə üzərində 38 simvoldan istifadə olubdur. Yenisey çayı ətrafında çoxsaylı daş abidələrə də rast gəlinir, lakin bunlar Orxun parçalarına nisbətən, daha erkən bir dövrə aiddir və üzərində istifadə edilən 150-dən çox Göktürk xarakter forması mövcuddur.

Qədim türk yazısı yuxarıdan aşağı sağa uzanan sətirlərlə şaquli olaraq yazılmış və oxumaya uyğun olaraq mətn sağ tərəfi üstə yatırılınca sağdan sola oxunmuşdur. Fərdi hərflər birləşdirilmir və tam və ya qismən cümlələr arasında kolon ":" işarəsi ilə ayrılır.

Türk dilindəki səkkiz sait səs, cütlüklərdə 4 marka ilə təmsil olunur.

 a-e, ı-i, o-u, ö-ü

Ümumiyyətlə bir sözün əvvəlində və orta hecalarında işlədilmir, son hecada və ya cümlə sonunda göstərilir. Məsələn üçün:

 t b ğ ç = **ot.ob.oğh.aç** otboğaç

Ot yeyən bir öküz, və ya odla nəfəs alan bir boğa.

 t ng r i = **+t.ng.r.i** tengri> tanrı

İsveçdə tapılan daşların üzərində işlənən Futhark əlifbasına gəldikdə isə, bu kitabəni daşıyan abidələr Prof. Janssonun tədqiqatında iki əsas fəsildə araşdırılır:

a) Ən qədim runik yazılar "The Oldest Runic Inscriptions"

b) Viking dövrünə aid 16-rune¹ Futhark və Runik kitabələr "Runic Inscriptions from the Viking Age".

Ən qədim runik yazılar 24 simvoldan ibarət əlifba ilə yazılmışdır.

- **Stanga'daki (Gotland) Kylver fermasının daşı.** Bu, İsveçdə tapılan, beşinci əsrə aid ən qədim yadigarıdır.

¹ 500-cü ildə təbii qədər, Germanik 24-run-futharkı istifadə edilirdi. Təxminən 500 ilə 800 illər arası keçid mərhələsi, saylarını 16 run-futharka endirdi.

- Upplanddakı Mojbro daşı.

- Blekingedəki İstaby daşı.

Bu üç abidənin hələ deşifrə edilmədiyi elan olunsada, müəllif məzmunu ilə əlaqəli bəzi əsassız fərziyyələrə cəhd edir. Bu kitabın sonunda verilən xəritəyə görə, Avropanın şimalında və şimal-qərbində 70-dən çox yerdə eyni əlifba ilə yazılmış və eyni tarixə aid çoxsaylı daşlar var.

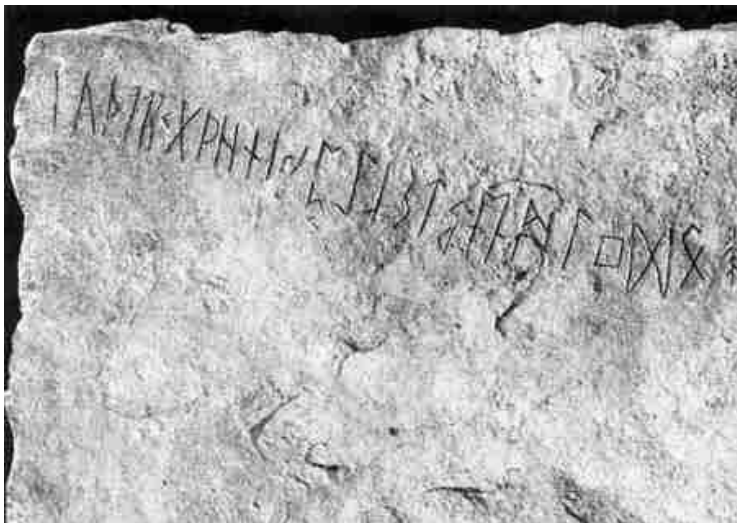
16 rune Futhark qrupuna aid edilən abidələr, təxminən miladdan başlayan Vikinq Çağı adlanan daha sonrakı bir dövərə, miladdan sonra 800-ci illərə aiddir. Bu dövrdə, İbtidai İskandinav rünlərinin 24 simvolu sadələşdirildi və 16 rune seriyasına endirildi. Janssonun tədqiqatındakı 25-30-cu səhifələr və kitabın qalan hissəsi bu mövzuya ayrılmışdır.

Avropalı alimlər bəri başdan İbtidai İskandinav daşları ilə Mərkəzi Asiya Göktürk abidələrinin xarakter formaları arasındakı açıq oxşarlığı dərk etdilər, lakin bir neçə müəyyən səbəblərə görə hər cür inandırıcı münasibətləri inkar edərək bu məsələni həll etməkdən çəkildilər. 1730-1893-cü illər arasında keçən 160 il boyunca, yəni Orxun abidələrinin kəşfi ilə qəti şəkildə deşifr edilməsi arasında, Vikinqlər (və ya Hind-Almanlar, ya da Keltlər ya da Gotlar) tarix öncəsi Orta Asiya'ya köçlər və Orxun daşlarının bu bölgədəki miladdan bir neçə min il əvvələ dayandıqları və var olduqları və sivilizasiyalarının əlamətdar nöqtələri olaraq ucaldılması haqqında xülyalı nəzəriyyələr uyduruldu. Yalnız 1893-cü ildə bu kitabələrin başqa bir dildə deyil, təmiz türk dilində yazıldığı başa düşüldükdə, o fantastik nəzəriyyələr atıldı və təklif olunan tarix öncəsi dəyil, onların MS 700-dən əvvəl olmaması üçün reviziya etdilər. Bu gün bir sıra akademiklər hələ də türk yazıları üçün

Soğdi, Fars və ya Arami mənşə tapmaqda çətinlik çəkirlər, lakin iddialarını sübut etmək səyləri nəticəsiz qalır.

Qədim yazılar arasında sadə bir müqayisə aparmaq, Orxon yazılarında istifadə olunan simvollar, iddia edilən orijinallardan daha çox futhark yazılarına bənzəməsini göstərməyə kifayətdir. Bu yaxın oxşarlıqdan əlavə, qeyri-müəyyən kontekstlərə malik olduğu bildirilən ibtidai norveç rünlərinin qədim türk yazılarını oxumaq üçün yeni metodumuza məruz qaldıqda mənalı şəkildə ifadə oluna biləcəyi həyəcanverici bir həqiqətdir. Unutmamalıyıq ki, Orta Asiyada istifadə olunan qədim türk yazısı və Avropadakı ibtidai İskandinav Futharkı, eləcə də yuxarıda bəhs edilən digər yazıların hamısı, çox uzaq bir keçmişdə ortaq bir mənşədən qaynaqlanmışdır. Sonra Türk, Alman və digər tayfalar abidələr üçün öz dillərində yazdıqları bu ortaq yazı irsinə müstəqil olaraq inanmışlar.

Stanga'daki (Gotland) Kylver fermasının daşı. İSVEÇ

İndi Prof. Janssonun kitabında səhifə 13-də verilmiş fotoşəkilə daha yaxından baxa bilərik:

Bir daş üzərində qeyd olunan, bütün ibtidai İskandinav rune sırası, lahitdə(Daş tabutda) yan lövhə kimi istifadə olunub və Gotland,dakı Kylver fermasında tapılıb.

bilke ıř inydi ök oknça öt akisn goydo pu kosütüg

bilke :	Bilgə, bilgili (mutlak əğil-mutlak bilinc)
ıř :	ıřık (bilgə ıřığı = bilgi verən ıřık, mələk, tanrı elçisi)
inydi :	indi (göydən endi)
ök :	Öz/özü , (Baxn..Prof.Ergin anılan kitab səhifə 126)
okunça :	okunun ucuyla (silahının ucundan çıxan .. ilə)
öt :	Ötmək danışmaq (Baxn..Prof.Ergin anılan kitab səhifə 126)
akisn :	ağızın (öt akisn = ağzından çıxan sözləri)
goydo :	qoydu
pu :	bu
kosütüg :	ok sütun (dik sütun- dik daşa)

Yuxarıdakı parçanı oxumaqla əldə edilən məna, sanki qədim türkcə yazılmış kimi, təqribən bugünkü türk dilində belə ifadə edilə bilər:

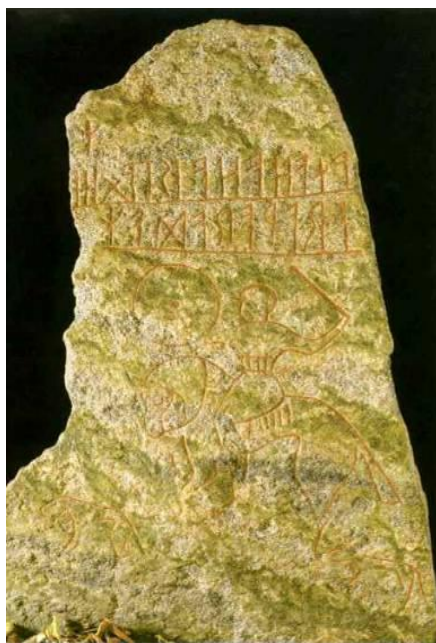
bilgili işiğ gəldi / endi ağzından çıxan sözləri oxunun ucu ilə bu sıldırım daşa həkk etdi.

Burada hər hansı bir filoloji və ya fəlsəfi şərhə girməkdən çəkinəcəyik. Lakin, 24, 23, 22 nömrəli simvollar runik adlarında hesab edildiyi zaman O.d.ing sözünün ortaya çıxmasına diqqətinizi çəkin. Skandinaviya mifologiyasında bəşəriyyətə ilahi yazı hədiyyə gətirən Allah Odin idi. Daha

sonra bu üç simvolda tanrının adı hikmət işığı (digər adı ilahi səbəb) və ya qədim türk dilində Bilge işığın sahibi olaraq oxunur.

Prof. Yansonun kitabının 18-ci səhifəsində " The Oldest Runic Inscriptions" fəsli

Xatirə abidəsi olan Upplanddan olan Mojbro daşı:

[illegible]

Bu yazıda, diqqətimiz bəzi simvolların simmetriyalarına (mütənasibliklərinə) tərsə mövqedə olmasıdır.

Xüsusilə, "op" olaraq oxunan R runesi qəribədir. Bu səbəbdən "po" olaraq oxunmuşdur. Aşağıdan başlayaraq sağdan sola oxumaq:

Gopek yik op ke kekic ikin ekgök göksüpek densinkic

gopek :	Köpək
yik :	yig = iyi (Baxn..Prof Ergin'in kitabı səhifə 140)
op ke :	Opla= atlamak,hücum etmək (Baxn..Prof Ergin'in kitabı səhifə 125) (günümüz Türkcəsində hopla)
kekic :	kalkınca - kalksın
ikin :	ikin =iki, ikisi, hər ikisi (Baxn..Prof Ergin'in kitabı səhifə 114)
ekgök :	bir isim diyə düşünürüz.(göy Allahı)
göksüpek:	göğsüpek (sonradan günümüz Türkcəsinə gözüpek = kahraman olaraq keçmiş.Ancak bizce deyimin aslı göksüpek = göğsü pek =göğsübərk dir .)
densinkic :	desin

Yuxarıdakı parçanı oxumaqla əldə edilən məna, sanki qədim türkcə yazılmış kimi, təqribən bugünkü türk dilində belə ifadə edilə bilər:

köpek iyi hucuma kalksın -saldırsın- ikisinədə "ekgök" gözüpək desin

(Hər ikisi də) it (lər) yaxşı hücum etsin; müqəddəs səma ilahəsi onların cəsarətlərini qəbul etsin .

Bu daşda, kitabənin altında, silahını sağ əlilə, sol əlində dairəvi qalxan tutan bir atlı oyma var. Atın yanında iki it qaçır, sanki hamısı bir hücumla məşğuldurlar Həmçinin, simvolların yazı üslubu və simvolların sıxlığı, sol küncdəki simvollar arasındakı məsafənin nə qədər az olması, (Hətta bir simvola yer qalmamış və yuxarıda yazılması/ təcüməçi) orijinal yazı üslubunun sağdan sola olduğunu sübut edir.

Prof. Yansonun kitabının 21-ci səhifəsində " The Oldest Runic Inscriptions" fəslə

Blekinge İstabby daşı/İSVEÇ

HΛ B Λ P N F F T H Λ M R Λ P N F F I Y Λ F F T Y H Λ R I P N F F F on the
 stone
 Y Λ I > Λ P N F F Y Y Λ M B Λ P N F F I Y Λ F F T Y Y Λ B I P N F F F G üktürkçe
 g r s o t y t i k g i ç g r i d u p t y t i k g s i ç r g k k i ç g r u p s y t i k g k
 g r s o t y a t i k i g i ç g o r i d u p t y a t i k i g s ü i ç r g ü k k o i ç g u r u p s y a t i k i g k ö

İbtidai İskandinaviya dövrü ilə Vikinq dövrü arasındakı keçid dövründə yonulmuş Blekinqedən İstaby daşı:

Yazını sağdan sola oxumaq:

**ök gikit yaspurgu içok güriç sü gikit yatpudır goiç
gikit yatsorg**

ök :	o - özü (Baxn.Prof Ergin'in kitabı səhifə 126)
gikit :	yiğit /igit
yaspurgu:	Yaşadı
içok :	Çok/çok (Göktürkcə'də yer alan iç simvolunun ç səsi yerinə işləndiyini düşünüyoruz)
güriç :	Güç
sü :	Əsgər (Baxn.Prof Ergin'in kitabı səhifə 129)
yatpudır :	yapmadı
goiç :	göç
yatsorg :	Yatıyor/yatır

Günümüz Türkcə'si ile oxuyaq.

**o igit yaşadı çok güç əsgər -olan- yapmadı göç
yatıyor (yatsın)**

O əsgəridi, bir çox çətinlikləri yaşamış, uçuş etməmiş (və ya vəzifəsini tərk etməmiş) burada yatır ...

Həqiqətən dünya həyatında çox dözmüş bir ruh üçün uyğun bir yazı.

Bu üç daş Prof. Janssonun kitabındakı "Ən qədim runik yazılar"(The Oldest Runic Inscriptions) adlı bölmə içərisində verilir. Bəlkə mövzunun araşdırmasında bəzi kiçik səhvlər və yanlışlar var. amma, nə qədər ki bu daşların oxunmasını irəli sürməyə çalışdımsa, az-çox eyni şəkildə oxşar mənalı mesajları ehtiva etdiyini təsdiq etdi. Məqsəd bu qədim kitabələrə yeni bir maraq göstərmək və məzmunu ilə bağlı yeni bir müzakirəyə başlamağa kömək etməkdir. Demək, İbtidai İskandinav Futharkı və ya Rune əlifbası, Göktürklərdəki kimi daha qədim ortaq mənşədən qaynaqlanır.

Qaynaq:

<https://historum.com/threads/this-futhark-alphabet-which-is-also-called-the-runic-stemmed-from-the-very-same-origin-as-did-the-a.4845/#post-56505>